

TOMASZ CYCHNERSKI

Université Adam Mickiewicz à Poznań

MORFONOLOGIA LIMBII ROMÂNE. II. SINTAGMATICA. O ABORDARE TEORETICĂ PE BAZA MATERIALULUI VERBAL

Abstract. Cychnerski Tomasz, *Morfologia limbii române. II. Sintagmatica. O abordare teoretică pe baza materialului verbal* [Morphonology of the Rumanian language. II. Syntagmatics. Theoretical approach on the basis of verbal material]. Studia Romanica Posnaniensia, Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XXIX: 2003, pp. 139-148, ISBN 83-232-1232-5, ISSN 0137-2475.

This paper is the second of the series of articles devoted to the morphonology of Rumanian. Its aim is to introduce the main notions of morphonological syntagmatics, such as: the morpheme's phonological structure and its formal representation, the morpheme's contextual achievements, their construction and conditioning. The theoretical apparatus presented here is illustrated with the examples from the Rumanian verbal inflection and word-formation.

Rândurile ce urmează continuă prezentarea principiilor teoretice ale morfonologiei întreprinsă în numărul precedent al revistei de față. Articolul anterior a fost consacrat paradigmaticii morfonologice, scopul lui fiind introducerea definițiilor cele mai importante din acest subdomeniu, ilustrate de exemplele care aparțin flexiunii verbale românești.

Același sistem verbal va servi din nou ca sursă de exemple. De data aceasta, însă, exemplele nu vor fi limitate la flexiune, ci extinse și peste derivare, sprijinind afirmațiile privitoare la cel de-al doilea subdomeniu al morfonologiei – **sintagmatica morfonologică**.

Noțiunea însăși a fost deja introdusă în articolul precedent. În linii mari, sintagmatica morfonologică a fost definită atunci ca descrierea și analiza tipurilor de structură fonologică a morfemelor. Definiția aceasta, cu caracterul introductiv, va fi aici completată și lămurită în măsura în care vor fi introduse și explicate noțiunile de bază ale subdomeniului sintagmatic.

În primul rând, **structura fonologică a morfemului** trebuie relativizată de fiecare dată la morfemele **aparținând unei clase date** definite structural,

distribuțional și funcțional. Afixele formative, adică prefixele, cum sunt de exemplu *yntre-*, *pre-*, *strě-* (ÎNTRĂDEȘCHIDE < *yntre-* + *desk'ide*, PREÎNȚĂMPINA < *pre-* + *yntympina*, STRĂBATE < *strě-* + *bate*), sufixele de tipul lui *-a*, *-i* sau *-y* (BRĂZDA < *brazdē* + *-a*, LINIȘTI < *linište* + *-i*, HOTĂRI < *xotar* + *-y*), și interfexele ca *-on-*, *-ěn-*, *-ěr-*¹ (CONCLUZIONA < *konkluzie* + *-on-* + *-a*, FLENCĂNI < *fl'ankě*² + *-ěn-* + *-i*, ȚUICĂRI < *tsujkě* + *-ěr-* + *-i*), constituie asemenea clase. Asemenea clase le constituie și afixele flexionare, adică sufixele tematice de tipul lui *-t*, *-se-* sau *-a-* (OKUPA: *okupa-t*, *okupa-se-j*, *okup-a-w*), și desinențele ca *-ě*, *-m*, *-w* (*okup-ě*, *okupě-m*, *okupa-w*). O asemenea clasă o constituie, în fine, și radicalul flexionar, de exemplu *okup-*, *merdž'*, *jub-*, *xotěr-* (de la verbele: OCUPA, MERGE, IUBI, HOTĂRI). Morfemele alcătuind o clasă dată (dintre cele determinate mai sus) reprezintă structura fonologică proprie (structurile fonologice proprii) care acceptă un tip de unitate fonologică într-o poziție dată, iar pe celelalte îl exclude, și care conține deci elementele obligatorii și cele facultative.

Structura fonologică a morfemului înseamnă și **construcția fonologică a alomorfelor** lui. Important este deci faptul căte și ce **mijloace fonologice** sunt **folosite de limbă la construirea morfelor** în fiecare poziție din structura lor (inițială, interior, finală); importantă deci se arată și ordinea fonemelor pe care se bazează o construcție dată.

Unele clase de morfeme sunt realizate de morfele unifonematice și, în același timp, numai vocalice (de exemplu, sufixele formative *-a*, *-i*, *-y*), iar celelalte de morfele unifonematice și, în același timp, fie vocalice, fie consonantice, cu regulile stricte de distribuție a amânduror subtipuri (este vorba aici, de exemplu, despre desinențele personale, cele vocalice *-u*, *-i*, *-ě*, *-e*, *-o*, și cele consonantice *-m*, *-ts'*³, *-š'*, *-j*, *-w*)⁴. Există clase de morfeme realizate de morfele cu construcția mai variată, uni- sau plurifonematică, cum sunt de exemplu sufixele flexionare tematice (unifonematice vocalice: *-a-*, *-i-*, *-y-*, *-u-*, *-ě-*, *-e-*, *-a-*; unifonematice consonantice: *-t*, *-s-*; bifonematice deschise, adică cu finala vocalică: *-se-*, *-ja-*; trifonematice închise, adică cu finala consonantică: *-ynd*, *-ind*). Există clase de morfeme care nu acceptă decât excepțional realizări unifonematice; printre prefixele formative, *a-*

¹ Unitățile *-or-*, *-ăi*, *-ăni*, *-ări*, *-ui*, *-(ar)isi*, *-ăi*, *-ona*, *-iza*, *-ia*, *-(i)fica*, vor fi interpretate aici nu ca simple sufixe, ci drept secvențele alcătuite din interfix și sufix formativ, deci *-or-i*, *-ă-i*, *-ăn-i*, *-ăr-i*, *-u-i*, *-(ar)is-i*, *-ă-i*, *-on-a*, *-iz-a*, *-i-a*, *-(i)fic-a*.

² Unele argumente fonetice și fonologice conving să se considere diftongii *ʃa/*, *ʃa/*, *ʃo/* (sau, cel puțin, pe cei doi primi) drept unități monofonematice, așa cum ei au fost interpretați până în anii 50. Tocmai analizele morfonologice sprijină această afirmație. Afirmațiile de pe aceste pagini vor lua în considerare deci existența, în sistemul vocalic românesc, a două foneme transcrise mai departe *ʃa/*, *ʃa/*.

³ Despre existența fonemelor consonantice palatale decid argumentele asemănătoare ca cele care permit interpretarea diftongilor drept foneme vocalice. În consecință, articolul de față admite existența următoarelor unități palatale în sistemul consonantic românesc: */p'/*, */b'/*, */t'/*, */k'/*, */g'/*, */f'/*, */v'/*, */z'/*, */s'/*, */ž'/*, */x'/*, */ts'/*, */tš'/*, */dž'/*, */m'/*, */n'/*, */l'/*, */r'/* și */j/*.

⁴ Fonemele */j/* și */w/* sunt aici tratate ca unități consoanantice.

este excepțional și neproductiv, iar printre radicalii verbali, numai câțiva ce aparțin verbelor neregulate au construcția unifonematică consonantică (DA: *d-ĕ*, FI: *f-u-se*, LA: *l-ĕ*, BEA: *b-ynd*), eventual și vocalică (AVEA: *a-m*), fiind folosiți de altfel la foarte puține forme flexionare.

Bineînțeles, morfemele gramaticale sunt realizate de morfele cu construcția fonologică mult mai simplă decât construcția celor care realizează morfemele lexicale. Cele prime conțin până la cinci foneme (este cazul unora dintre prefixe formative), domină printre acestea însă cele bi- și trifonematice. În consecință, morfemele gramaticale profită numai parțial din sistemul fonologic, mai ales din subsistemul consonantic. În schimb, morfemele lexicale (rădăcini și, apoi, radicali flexionari) folosesc toate unitățile fonematice și sunt realizate de morfele cu construcții foarte variate, alcătuite deseori din zece sau, chiar, din mai multe foneme.

De aceea, pe când la morfemele gramaticale supuse modificărilor sunt exclusiv finala sau/și inițiala alomorfelor lor, la morfemele lexicale variația privește mai ales finala, apoi interiorul și, în ultimul loc, inițiala.

Structura fonologică a morfemului implică deci **variația alomorfică**, fiindcă acesta poate fi supus modificărilor **în funcție de contextul morfonologic** – variația alomorfică este deci în principiu rezultatul alternanțelor. Importantă este aici **identificarea alomorfelor** (numărul și apartenența lor la un morfem dat) și **indicarea contextelor** în care ele apar, supunându-se modificărilor. Prefixele formative românești, de exemplu, nu cunosc variația alomorfică dezvoltată – modificărilor fonologice este supusă numai finala lor. Modificările constă în labializare: *yn-* ÷ *ym-* (ÎNDEPĂRTA *lyndepërta* ÷ ÎMBUCURA *lymbukural*) sub influența inițialei labiale a bazei, în sonorizare: *des-* ÷ *dez-* (DESCIFRA *ldest's'ifra* ÷ DEZGOVI *dezgovil*), *rës-* ÷ *rëz-* (RĂSCUMPĂRA *lrëskumpëra* ÷ RĂZBATE *lrëzbatel*) sub influența inițialei sonore a bazei, și în desonorizare: *sub-* ÷ *sup-* (SUBÎMPĂRȚI *subympërtsil* ÷ SUBSCRIE *supskriel*) sub influența inițialei surde a bazei. Din fiecare asemenea modificare rezultă cel mai mult două alomorfe. Interfixele nu cunosc de regulă variația alomorfică fiindcă însăși funcția lor primară este menținerea secvenței fonologice acceptabile la granița morfemelor⁵. Nici sufixele formative nu se supun modificărilor.

În schimb, numeroase modificări caracterizează afixele flexionare. Sufixul tematic *-a-* al trecutului perfect devine *-ĕ-* înaintea seriei afixale zero. Acesta din urmă devine *-e-*, la rândul lui, sub influența finalei palatale a radicalului: *veg'-e* (VEGHEA), *ymbi-e* (ÎMBIA). Sufixul *-a-* al trecutului imperfect este preiotacizat⁶ după radicalul deschis în */e/*, */ĕ/*, */u/*, */y/* și */o/*: *loku-ja-w* (LOCUI), iar monoftonghizat după radicalii cu finala palatală (*/k'/*, */g'/*, */tš'/*, */dž'/* și */i/*): *ok'-a-w*

⁵ Din această regulă face excepție, cum se pare, numai *-(i)fik-*; sistemul acceptă două variante libere: *TERMIFICA* (*term-ifik-a*) și *TERMOFIKA* (*termo-fik-a*), dând două alomorfe *-ifik-* și *-fik-*.

⁶ Preiotacizarea constituie procesul frecvent în structura morfonologică a românei.

(OCHI). Înaintea cuvintelor enclitice ce conțin în structura lor o consoană, sufixele tematice cu finala consonantică *-ynd* și *-ind* primesc un /u/ epentetic: *věz-yndu-l* (VEDEA) și *prim-indu-le* (PRIMI), în comparație cu *věz-ynd-o* și *prim-ind-o*⁷. În ceea ce privește numărul alomorfelelor, sufixele tematice sunt realizate în majoritatea cazurilor printr-un singur morf (*-u-*, *-i-*, *-y-*), dar cel mai mult prin trei alomorfe (unul dintre sufixele trecutului perfect, de exemplu, cu alomorfele *-a-*, *-ě-* și *-e-*). Variația alomorfică mai bogată caracterizează sufixele structurale⁸ la care ea este rezultatul influenței radicalului, pe de o parte, și a desinențelor, pe de alta. De exemplu, sufixul *-esk-*, care – după finala vocalică a radicalului (/e/, /ě/, /u/, /y/, și /o/) – are forma *-jesk-*, devine *-ěst-*, respectiv *-jest-*, înainte de desinența *-e*, și *-eask-*, respectiv *-jask-*, înainte de desinența *-ě*, înainte de care devine și *-ask-* după finala palatală a radicalului (/k'/, /g'/, /tš'/, /dž'/ și /i/). Printre desinențele personale, cunoaște variația alomorfică numai cea vocalică a persoanei a treia *-ě* care devine *-e* după radicalul palatal în /k'/, /g'/, /j/ și /i/.

Cea mai bogată variație alomorfică o prezintă radicalul flexionar. Pe lângă distingerea dintre radicalul întreg cu finala vocalică (*okupa-*, *okupě-*, *puť a-*, *pute-*, *fatš'e-*, *jubi-*, *xotěry-*, ...) și radicalul scurtat (*okup-*, *put-*, *fatš'-*, *jub-*, *xotěr-*, ...), amândoi rezultând din alternanța morfonologică regulată condiționată morfologic V-(V-)∅⁹, distingerea care permite identificarea a trei alomorfe radicale la fiecare verb cu finala /a/ și /ʲa/ (OCUPA, PUTEA) și a două asemenea alomorfe la fiecare verb cu finala /e/, /i/ și /y/ (FACE, IUBI, XOTĂRI), la numeroase verbe este posibilă și distingerea alomorfelelor tipului scurtat de radical. Sistemul verbal românesc întreg este dominat de lexeme cu un singur alomorf radical scurtat. Este vorba aici despre aproape toate verbele care primesc sufixele structurale *-ez-*, *-esk-*, *-ěsk-*, și despre câteva verbe, cum sunt ÎNGENUNCHEA, CONTEMPLA, PLOUA, ÎNCHEIA, MÂNGĂIA, CONTINUA, ÎMBIA, ÎNTĂRZIA, UMPLE, SCRIE, ZVĂRLI, SUI, BIRUI, radicalul scurtat cărora nu cunoaște opoziția „finala nonpalatală înainte de desinența zero a persoanei întâi ÷ finala palatală înainte de desinența zero a persoanei a doua” la formele indicativului prezent și subjonctivului nontrecut singular. Cealaltă clasă este alcătuită din verbele cu două alomorfe radicale scurtate, adică verbele care sunt supuse numai opoziției descrise mai sus, de exemplu OCUPA cu alomorfele

⁷ Epenteza lui /u/ este de asemenea frecventă în structura morfonologică a românei.

⁸ Segmentele de tipul *-esk-*, *-esk-*, *-ez-* care nu sunt în nici un fel sufixele tematice ale prezentului (nici desinențe personale) pot fi interpretate fie ca sufixe structurale (*ocupa* ÷ *ocup* în comparație cu *developa* ÷ *developez* și *încununa* ÷ *încununez* în comparație cu *încununa* ÷ *încunun*), fie ca **sufixe radicale** (adică segmentele care prelungesc radicalul flexionar; rezultatul unei asemenea prelungiri ar fi numit **radical lărgit** spre a-l deosebi de radicalul scurtat și de cel întreg. Deși rolul segmentelor discutate în sistemul morfolologic românesc întreg pledează în favoarea celei ultime interpretări, analiza propusă aici se va servi de noțiunea „sufixe structurale” cu toate consecințele unei astfel de interpretări.

⁹ Alternanțele regulate condiționate morfologic care duc la distingerea celor două tipuri de radical flexionar verbal se prezintă cum urmează: /a/ – /ě/ – ∅, /a/ – /e/ – ∅, /e/ – /ʲa/ – ∅, /e/ – /a/ – ∅, /e/ – ∅, /i/ – ∅ și /y/ – ∅.

radicalului scurtat *okup-* și *okup'-*, și verbele supuse exclusiv unei singure alternanțe bimembre, nu legate cu opoziția respectivă, de exemplu TĂIA cu alomorfele radicalului scurtat *těj-* și *taj-*. Clasele următoare conțin: (1) verbele cu trei alomorfe radicale scurtate, de exemplu AGĂȚA cu alomorfele *agëts-*, *agëts'-* și *agats-*; (2) verbele cu patru asemenea alomorfe, de exemplu CĂSCA cu radicalii *kësk-*, *kask-*, *kašt'-* și *kašt-*; (3) verbele cu cinci asemenea alomorfe, de exemplu CUNOAȘTE cu radicalii *kunosk-*, *kunošt'-*, *kun^oašt-*, *kun^oask-* și *kunošt-*; (4) verbele cu șase asemenea alomorfe, de exemplu COACE cu radicalii *kok-*, *kotš'-*, *k^oak-*, *k^oatš'-*, *kop*, *k^oap-*. Bineînțeles, numărul de verbe este invers proporțional cu numărul de alomorfe radicale scurtate ale lor.

La variația radicalului scurtat contribuie alternanțele morfonologice la finala sau în interiorul radicalului însuși, provocate de apariția afixelor flexionare date, de exemplu desinențele \emptyset , $\text{-}\ddot{e}$ și sufixele $\text{-}u$, $\text{-}ynd$ provoacă alternanța $/t\check{s}'/ + /k/$ la finala radicalului scurtat de la verbele ÎNFURCI, TĂCEA și TRECE, determinând existența a două alomorfe ale acestuia: *tretš'-a-m* ÷ *trek-ynd*, *ynfurtš'-e* ÷ *ynfurk-ë*. Alternanțele care au loc la finala radicalului scurtat sunt în primul rând alternanțele consonantice (cel mai des palatalizări și depalatalizări). Alternanțele care au loc în interiorul radicalului scurtat sunt numai cele vocalice.

Variația alomorfică înseamnă și posibilitatea de a reduce toate alomorfele unui singur și aceluiași morfem la o asemenea **invariantă formală** din care poate fi dedus apoi fiecare alomorf și care poate constitui o **reprezentare a morfemului** însuși. Morfele $\text{-}a$, $\text{-}\ddot{e}$ și $\text{-}e$, de exemplu, par să fie deductibile dintr-o invariantă a lor, așa cum par deductibile dintr-o invariantă și morfele $\text{-}^e a$ și $\text{-}ja$. Spre deosebire de aceste două serii de morfe, este imposibil să se deducă morful $\text{-}y$ din $\text{-}u$ sau invers, ceea ce privește și perechile: $\text{-}r\ddot{e}$ și $\text{-}se$, $\text{-}s$ și $\text{-}t$, $\text{-}esk$ și $\text{-}i$, $\text{-}ez$ și $\text{-}a$, ș.a. În cazul primelor două serii se pune întrebarea ce formă trebuie să primească **invarianta** lor postulată. Ori, o astfel de invariantă poate avea forma egală **cu forma alomorfului nemarcat** (nemarcat față de celelalte alomorfe), adică alomorfului ce apare în contexte nespecifice (sau specifice în cea mai mică măsură), sub condiția, totuși, că fiecare alt alomorf va fi deductibil din forma invariantei stabilită. Printre trei morfe din prima serie această caracteristică o are cu siguranță $\text{-}a$, iar printre morfele din seria a doua morful $\text{-}^e a$. Spre a deosebi alomorfele – realizări materiale din texte de invariantele lor formale – reprezetați abstracte ale morfemelor, cele ultime vor fi scrise cu litere majuscule, de exemplu $\text{-}A$, respectiv $\text{-}^E A$.

Bineînțeles, condiția principală a apartenenței unor morfe la un morfem dat este apartenența lor la aceeași clasă distribuțională și structurală, și, concomitent, la aceeași clasă funcțională, ceea ce elimină confundarea unui afix (sau unui fragment al lui) cu o rădăcină (sau cu un fragment al ei), a unui sufix (sau unui fragment al lui) cu un radical flexionar (sau cu un fragment al lui), ș.a.m.d. În nici un fel, de exemplu, nu trebuie confundate segmentele $\text{-}a$, $\text{-}e$, $\text{-}\ddot{e}$, $\text{-}i$ și $\text{-}y$, obligatorii fără excepție la toate verbele înainte de desinențele $\text{-}m$ și $\text{-}ts'$, cu segmentele $\text{-}esk$, $\text{-}ez$ și

-*esk-* care determină numai unele clase de verbe și dintre care unul poate fi chiar facultativ la câteva verbe. De asemenea, nu trebuie confundat segmentul *-t*, care apare numai după tema trecutului perfect (adică după secvența „radicalul flexionar + sufixul trecutului perfect”), cu segmentul *-s* care face parte din asemenea temă (adică apare direct după radicalul flexionar).

Pe de altă parte, însă, trebuie admisă existența unor morfeme diferite formal, dar identice funcțional, numite **morfeme izofuncționale**. Morfele *-u-* și *-se-* (*-s-*), de exemplu aparțin aceleiași clase distribuționale, structurale și funcționale, dar nu pot fi reduse, toate, la o singură invariantă pentru că *-u-* nu se deduce pe cale morfonologică din *-se-* (nici din *-s-*) și, invers, *-se-* (nici *-s-*) nu se deduce din *-u-*. Aceasta înseamnă că morfemul *-SE-*, la care se reduc *-se-* și *-s-*, și morfemul *-U-*, la care se reduce *-u-*, constituie unități izofuncționale. Este însă posibil ca morful *-ind* să fie dedus din *-ynd* sau ca morful *-esk-* să fie dedus din *-^hesk-*. În cazul morfelor *-ynd* și *-ind*, aceasta se confirmă în direcția *-ynd* → *-ind*, transformare necesară la verbele cu radicalul întreg în /a/, de exemplu OCUPA: *okup-ynd*, ÎNTÂRZIA: *yntyryzi-ind*, secvența **yntyryzi-ynd* fiind neacceptabilă, dar nu și invers: nu este acceptabilă secvența **pusti-ynd* (PUSTII), iar acceptabilă se arată secvența **jub-ynd* (IUBI) la care nu duce însă nici o transformare necesară. De aceea, toate morfele cu forma *-ynd* și unele morfe cu forma *-ind* trebuie reduse la invarianta *-YND*, pe când toate morfele cu forma *-ind* de la verbele cu radicalul întreg în /i/ se reduc la invarianta *-IND*, izofuncțională cu cea primă. O asemenea cale duce și la distingerea lui *-^hESK-* cu alomorfele *-^hesk-*, *-^hšt-*, *-^hšt'-*, *-ask-* și a lui *-ESK-* cu alomorfele *-esk-*, *-jesk-*, *-ešt-*, *-ješt-*, *-ešt'-*, *-ješt'-*, *-^hask-*, *-jask-* și *-ask-*. Un tip aparte de morfeme izofuncționale îl constituie radicalii supletivi (de exemplu *DA-*, *DĚD-* și *DEA-* de la verbul *DA*: *da-j*, *dĚd-u-j* și *d^ha- \emptyset*).

În fine, trebuie admisă și existența morfemelor, în consecință – și a morfelor, omonime. Ori, morfemul *-A-*, sufixul trecutului imperfect, realizat de un singur morf *-a-*, este omonim cu morfemul *-A-*, sufixul trecutului perfect, realizat de morfele *-a-*, *- \ddot{e} -* și *-e-*. Omonimia, în acest caz, privește deci și nivelul morfic: *-a-*, sufixul imperfectului, și *-a-*, sufixul perfectului. Amândouă **morfeme omonime și realizările lor morfice omonime** constituie totuși două unități distincte, căci au funcțiile diferite. Omonimia poate să privească la fel unitățile izofuncționale, cu condiția însă că se limitează la alomorfe. Morfele *-ind₁* și *-ind₂*, de exemplu, sunt omonime, dar aparțin la două morfeme diferite care sunt izofuncționale, deci și distincte formal (și distribuțional).

Fiecare morfem reprezintă deci o **structură fonologică** (abstractă), **constituită** atât **de elementele obligatorii**, cât **și de cele facultative**. De exemplu, prefixele formative pot reprezenta următoarele structuri:

V-:	<i>a-</i>
CV-:	<i>de-, ne-, re-, ko-, zĚ-</i>
VC-:	<i>yn- (ym-)</i>

CCV-:	<i>pre-, pro-</i>
VCC-:	<i>eks-</i>
VCV-:	<i>uni-</i>
CVC-:	<i>kon- (kom-), des- (dez-), rës- (rëz-), sub- (sup-)</i>
VCCV-:	<i>ante-</i>
VVCV-:	<i>auto-</i>
CVCV-:	<i>bine-, semi-, tele-</i>
CCCV-:	<i>strë-</i>
CVCVC-:	<i>super-</i>
CCVCC-:	<i>trans-</i>
VCCVC-:	<i>inter-</i>
VCCCCV-:	<i>yntre-</i>
CVCCV-:	<i>supra-, xidro-, texno-</i>

Elementul obligatoriu din structura prefixelor formative constituie fonemul vocalic, care este obligatoriu și-n structura sufixelor formative cu structura simplă -V (-a, -i, -y). Același element obligatoriu determină și interfixele care reprezintă structurile următoare:

-V-:	<i>-ë-, -y-, -u-, -i-</i>
-VC-:	<i>-on-, -iz-, -ën-, -ër-</i>
-(V)CVC-:	<i>-ifik- (-fik-)</i>
-(VC)VC-:	<i>-(ar)is-</i>

Sufixele flexionare tematice au structura mai variată și, într-o măsură, dependentă de distribuție. Sufixele tematice (inclusiv – sufixele de număr) de la formele finite ce apar după radicalul scurtat sau după un alt sufix tematic, dar înaintea desinențelor consonantice, au de regulă structura -(C)V- (-a-, -u-, -se-, -ja-, -^ea-, -rë-, ...). Sufixele tematice de la formele nonfinite au, la rândul lor, de regulă structura -(VC)C(V)- (-t, -ynd, -indu, ...). La granița amânduror subtipuri de sufixe tematice se situează totuși sufixul -SE- cu realizarea -se- la formele finite, deci cu alomorful conținând fonemul vocalic obligatoriu, și cu realizarea -s- la formele nonfinite, deci cu alomorful conținând fonemul consonantic obligatoriu în acest caz. Structura detaliată a sufixelor tematice se prezintă cum urmează:

-V-:	<i>-a₁ (-ë-, -e-), -u-, -i-, -y-</i>
-CV-:	<i>-rë-, -se₁</i>
-(C)V-:	<i>-^ea- (-a₂, -ja-)</i>
-C(V)-:	<i>-se₂ (-s-)</i>
-C:	<i>-t</i>
-VCC(V):	<i>-ynd (-yndu, -ind₁, -indu₁), -ind₂ (-indu₂).</i>

Sufixele structurale conțin segmentul bimembru obligatoriu, compus dintr-un fonem vocalic și dintr-un fonem consonantic, structura lor putând fi redusă la formula -(C)VC(C)-. Iată și detaliile privitoare la aceasta din urmă:

- (C)VC-: -ez- (^eaz-, -az-, -ez'-, -jaz-)
 -(C)VCC-: -*esk-* (-*ěšt-*, -*ěšt'*-, -*ask*-₁), -*esk-* (-*ěšt-*, -*ěšt'*-, -^e*ask-*, -*ask*-₂, -*jesk-*, -*ješt-*, -*ješt'*-, -*jask-*).

Desinențele au structura simplă, fie vocalică – când apar după sufixe structurale sau după radical scurtat, fie consonantică – când apar după sufixe tematice sau după radical întreg:

- V: -u, -i, -e₁, -*ě* (-e₂),¹⁰ -o
 -C: -j, -*š'*, -w, -m, -ts'

cu elementul obligatoriu vocalic în primul tip de structură și cel consonantic în cel de-al doilea, bineînțeles.

Structura fonologică a morfemelor radicale se caracterizează de bogăția limitată numai de lungimea acestora. Printre altele sunt acceptabile următoarele structuri:

- V-: a- (AVEA: am)
 C-: d- (DA: dat)
 CV-: b*ě*- (BEA: băut)
 VC-: ar- (AVEA: are)
 CCV-: vre- (VREA: vrei)
 CVC-: jer- (FI: eram)
 VCC-: afl- (AFLA: aflu)
 VCV-: ave- (AVEA: avem)
 CVV-: sui- (SUI: suim)
 VVC-: aud- (AUZI: aud)
 CVCCVC-: kultiv- (CULTIVA: cultivă).

În concluzie, fiecărui morfem poate fi atribuit un tip de structură fonologică dintre care reiese o invariantă abstractă (reprezentare formală) a lui și toate realizările sale contextuale (de exemplu, morfemului radical al lexemului TREABĂ se atribuie tipul de structură CCVC- care reflectă construcția invariantei sale formale TR^EAB- și, apoi, construcția variantelor: *treb-*, *treb'*- și *tr^eab-*). Pe de o parte, aceasta înseamnă că tipul de structură fonologică a morfemului trebuie să indice toate elementele constitutive ale unei forme morfemice date, deci elementele sale obligatorii și cele facultative, și poziția lor exactă în această structură, prevezând reprezentarea formală a morfemului și toate realizările lui alomorifice acceptabile (de exemplu, tipul CCVC- nu prevede nici reprezentarea TR^EAB^E-, nici varianta *tr^eaba-*; tipul VCVC- prevede reprezentarea ARAM- și realizările *aram-*, *ar^em-* *ar^em'*-, cea ultimă fiind posibilă și acceptabilă, deși nu folosită de limbă; tipul -(C)VCC prevede consoana facultativă la inițiala morfemului, -ESK-: -*esk-*, -*jesk-*, ...).

¹⁰ Toate formele flexionare de persoana a treia la indicativ prezent, subjunctiv nontrecut și imperativ aleg unul dintre două morfeme desinențiale: -*Ě* cu realizările -*ě* și -*e*, pe de o parte, și -*E* cu realizarea -*e*, pe de altă parte.

Pe de altă parte, aceasta înseamnă că toate alomorfele unui și aceluiași morfem trebuie să fie deductibile unul din altul, reductibile apoi la o invariantă formală – reprezentare a morfemului – care, la rândul ei, trebuie să se înscrie într-un tip de structură fonologică stabilit (de exemplu, alomorfele *-a-*, *-ă-* și *-e-* sunt reductibile la *-A-* cu structura *-V-*; *-se-* și *-ră-* nu se reduc la o invariantă comună, deci aparțin invariantelor *-SE-*, respectiv, *-RE-*, amândouă având structura identică *-CV-*; *-s-* și *-t-* nu se reduc la o invariantă comună, primul alomorf aparținând lui *-SE-* cu structura *-C(V)-*, iar cel de-al doilea lui *-T* cu structura *-C*).

Aceasta înseamnă, la fel, că morfemelor dintr-o clasă dată le pot fi atribuite unele tipuri de structură proprii sau, chiar, un singur asemenea tip de structură. Cu alte cuvinte, o clasă de morfeme dată va accepta unele tipuri de structură fonologică, iar pe celelalte le va exclude (afixele tematice flexionare, de exemplu, acceptă tipurile *-C(V)*, *-(C)V* și *-VCC(V)*, dar exclude tipurile *-CCCV-*, *-VCCC*, *-VCCC(V)-*, ș.a.

Aceasta înseamnă, în fine, că alomorfele care aparțin unui singur și aceluiași morfem sunt deductibile unul din altul pentru că reprezintă același tip de structură fonologică și, ceea ce este decisiv, rezultă din alternanțele morfonologice, care – de altfel sunt cel mai des repetabile de la un morfem la altul (de exemplu, alomorfele radicale *port-*, *ports'-*, *p^oart-*, *put-* reprezintă același tip de structură *CVCC-* și rezultă din alternanțele */t/ ÷ /ts'/* și */u/ ÷ /o/ ÷ /^oa/*, care determină și alomorfele radicale *pot-*, *pots'-* *poat-*, *put-*, realizările tipului de structură *CVC-*.

* * *

Noțiunile de bază și principiile metodologice ale morfonologiei introduse în amândouă articole necesită însă completarea cu unele premise din domeniul teoretic al fonologiei și al morfologiei, cu referire specială la sistemele respective din limba română. Aceste două probleme vor constitui deci subiecte a două comunicări următoare, pregătite de către autorul pentru revista de față.

BIBLIOGRAFIE

- Aronson, H. I. (1968), *Bulgarian inflectional morphophonology*, The Hague – Paris: Mouton.
- Avram, M. (red.). (1982), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București: Editura Academiei R.S.R.
- Coteanu, I., Forăscu, N., Bidu-Vrăncianu, A. (1985), *Limba română contemporană. Vocabularul*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Coteanu, I. (coord.). (1985), *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Cychnerski, T. (1999), *Fleksja werbalna w języku rumuńskim*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Dressler, W. U. (1985), *Morphonology: the dynamics of derivation*, Ann Arbor: Karoma.

- Guțu - Romalo, V. (1968), *Morfologie structurală a limbii române. Substantiv, adjectiv, verb.* București: Editura Academiei R.S.R.
- Jordan, I., Robu, Vl. (1978), *Limba română contemporană*, București: Editura Didactică și Pedagogică.
- Kilbury, J. (1976), *The development of morphophonemic theory*, Amsterdam: Benjamins.
- Kowalik, K. (1997), *Struktura morfonologiczna współczesnej polszczyzny*, Kraków: Polska Akademia Nauk – Instytut Języka Polskiego.
- Kreja, B. (1989), *Z morfonologii i morfotaktyki współczesnej polszczyzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Polański, K. (red.). (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Vasiliu, E. (1965), *Fonologia limbii române*, București: Editura Științifică.
- Wurzel, W. U. (1982), *Phonologie, Morphonologie, Morphologie*, Berlin: Akademie der Wissenschaften.